YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

правовой научно-практический журнал

legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026

DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI.

ISSN 2181-919X

E-ISSN 2181-1148

DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS

Crossref Content Registration

MUASSIS: TOSHKENT DAVLAT YURIDIK UNIVERSITETI

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" huquqiy ilmiy-amaliy jurnali O'zbekiston matbuot va axborot agentligi tomonidan 2020-yil 22-dekabrda 0931-sonli guvohnoma bilan davlat ro'yxatidan o'tkazilgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzuridagi Oliy attestatsiya komissiyasi jurnallari ro'yxatiga kiritilgan.

Mualliflik huquqlari Toshkent davlat yuridik universitetiga tegishli. Barcha huquqlar himoyalangan. Jurnal materiallaridan foydalanish, tarqatish va ko'paytirish muassis ruxsati bilan amalga oshiriladi.

Sotuvda kelishilgan narxda.

Nashr bo'yicha mas'ul:
O. Choriyev

Muharrirlar:
E. Mustafayev, Y. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, X. Yuldasheva, E. Sharipov

Musahhih:
M. Tursunov

Texnik muharrir:
U. Sapayev

Dizayner:
D. Rajapov

Tahririyat manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko'chasi, 35.
Tel.: (0371) 233-66-36 (1169)

Veb-sayt: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Obuna indeksi: 1385.

Nashriyot litsenziyasi
№ 174625, 29.11.2023.

Jurnal 2026-yil 7-iyulda bosmaxonaga topshirildi.
Qog'oz bichimi: A4.
Shartli bosma tabog'i: 24,2
Adadi: 100. Buyurtma: № 77.

Bosmaxona litsenziyasi
29.11.2023 № 174626

TDYU bosmaxonasida chop etildi.
Bosmaxona manzili:
100047. Toshkent shahri,
Sayilgoh ko'chasi, 37.

© Toshkent davlat yuridik universiteti

TAHRIR HAY'ATI

BOSH MUHARRIR

B. Xodjayev – Toshkent davlat yuridik universiteti rektori, yuridik fanlar doktori, professor

BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI

Z. Esanova – Toshkent davlat yuridik universiteti Ilmiy ishlar va innovatsiyalar bo'yicha prorektori, yuridik fanlar doktori, professor

MAS'UL MUHARRIR

O. Choriyev – Toshkent davlat yuridik universiteti Tahririy-nashriyot markazi direktori

TAHRIR HAY'ATI A'ZOLARI

Y. Kanyazov – Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori, yuridik fanlar nomzodi

J. Tashkulov – Fanlar akademiyasi Davlat va huquq instituti bo'lim boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

U. To'xtasheva – Korrupsiyaga qarshi kurashish agentligi direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, professor

M. Yasan – Balikesir universiteti Huquq fakulteti professori (Turkiya)

S. Ma'mun – Islam Negeri universiteti o'qituvchisi (Indoneziya)

Sh. Asadov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi Yuridik ta'lim va sud-ekspertiza boshqarmasi boshlig'i, yuridik fanlar doktori, professor

I. Ergashev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

J. Nematov – Toshkent davlat yuridik universiteti Ma'muriy va moliya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

M. Aminjonova – O'zbekiston Respublikasi Huquqni muhofaza qilish akademiyasi Qonunchilik ijrosi ustidan nazoratni tashkil etish kafedrasi dotsenti, yuridik fanlar doktori

M. Raximov – Toshkent davlat yuridik universiteti Tadqiqot markazi boshlig'i, yuridik fanlar bo'yicha falsafa doktori

I. Djurayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Sud hokimiyati, advokatura va huquqni muhofaza qiluvchi organlar sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

O. Narzullayev – Toshkent davlat yuridik universiteti Ekologiya huquqi sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

F. Maxmudov – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi huzuridagi Yuridik kadrlarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish instituti direktori o'rinbosari, yuridik fanlar doktori, dotsent

M. Kadirova – Toshkent davlat yuridik universiteti Jinoyat-protsessual huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

I. Yakubova – Toshkent davlat yuridik universiteti Intellektual mulk huquqi sho'basi professor v.b., yuridik fanlar doktori

A. Muxamedjanov – Toshkent davlat yuridik universiteti Xalqaro huquq va inson huquqlari sho'basi professori, yuridik fanlar doktori

N. Niyazova – Toshkent davlat yuridik universiteti O'zbek tili va adabiyoti sho'basi professori, pedagogika fanlari nomzodi

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

УЧРЕДИТЕЛЬ: ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЮРИДИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ

Правовой научно-практический журнал «Вестник юридических наук – Yuridik fanlar axborotnomasi – Review of Law Sciences» зарегистрирован Агентством печати и информации Узбекистана 22 декабря 2020 года с удостоверением № 0931.

Журнал включён в перечень журналов Высшей аттестационной комиссии при Академии наук Республики Узбекистан.

Авторские права принадлежат Ташкентскому государственному юридическому университету. Все права защищены. Использование, распространение и воспроизведение материалов журнала осуществляется с разрешения учредителя.

Реализуется по договорной цене.

Ответственный за выпуск:
О. Чориев

Редакторы:
Э. Мустафаев, Е. Ярмолик, М. Шарифова, Ш. Бекназарова, Х. Юлдашева, Э. Шарипов

Корректор:
М. Турсунов

Технический редактор:
У. Сапаев

Дизайнер:
Д. Ражапов

Адрес редакции:
100047. Город Ташкент,
улица Сайилгох, 35.
Тел.: (0371) 233-66-36 (1169)

Веб-сайт: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Подписной индекс: 1385.

Издательская лицензия
№ 174625, от 29.11.2023.
Журнал передан в типографию 07.07.2026.
Формат бумаги: А4.
Усл. п. л. 24,2 Тираж: 100 экз.
Номер заказа: 77.

Лицензия типографии
№ 174626, от 29.11.2023.
Отпечатано в типографии Ташкентского государственного юридического университета.
100047, г. Ташкент, ул. Сайилгох, 37.

© Ташкентский государственный юридический университет

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

Б. Ходжаев – ректор Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

З. Эсанова – проректор по научной работе и инновациям Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук, профессор

ОТВЕТСТВЕННЫЙ РЕДАКТОР

О. Чориев – директор Редакционно-издательского центра Ташкентского государственного юридического университета

ЧЛЕНЫ РЕДКОЛЛЕГИИ

Е. Каньязов – директор Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, кандидат юридических наук

Ж. Ташкулов – заведующий отделом Института государства и права Академии наук, доктор юридических наук, профессор

У. Тухташева – заместитель директора Агентства по противодействию коррупции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

М. Ясан – профессор юридического факультета Университета Балыкесир (Турция)

С. Маъмун – преподаватель Исламского государственного университета (Индонезия)

Ш. Асадов – начальник управления юридического образования и судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Узбекистан, доктор юридических наук, профессор

И. Эргашев – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ж. Нематов – профессор сектора административного и финансового права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

М. Аминжонова – доцент кафедры организации контроля за исполнением законодательства Правоохранительной академии Республики Узбекистан, доктор юридических наук

М. Рахимов – начальник Исследовательского центра Ташкентского государственного юридического университета, доктор философии по юридическим наукам

И. Джураев – профессор сектора судебной власти, адвокатуры и правоохранительных органов Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

О. Нарзуллаев – профессор сектора экологического права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Ф. Махмудов – заместитель директора Института переподготовки и повышения квалификации юридических кадров при Министерстве юстиции, доктор юридических наук, доцент

М. Кадирова – и.о. профессора сектора уголовно-процессуального права Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

И. Якубова – и.о. профессора сектора права интеллектуальной собственности Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

А. Мухамеджанов – профессор сектора международного права и прав человека Ташкентского государственного юридического университета, доктор юридических наук

Н. Ниязова – профессор сектора узбекского языка и литературы Ташкентского государственного юридического университета, кандидат педагогических наук

FOUNDER: TASHKENT STATE UNIVERSITY OF LAW

"Yuridik fanlar axborotnomasi – Вестник юридических наук – Review of law sciences" legal scientific-practical journal was registered by Press and Information Agency of Uzbekistan on December 22, 2020, with certificate number 0931.

The journal is included in the list of journals of the Supreme Attestation Commission under the Akademy of Sciences of the Republic of Uzbekistan. Copyright belongs to Tashkent State University of Law. All rights reserved. Use, distribution and reproduction of materials of the journal are carried out with the permission of the founder.

Agreed-upon price.

Publication Officer:
O. Choriev

Editors:
E. Mustafaev, E. Yarmolik, M. Sharifova, Sh. Beknazarova, Kh. Yuldasheva, E. Sharipov

Proofreader:
M. Tursunov

Technical editor:
U. Sapaev

Designer:
D. Rajapov

Publishing department address:
100047. Tashkent city,
Sayilgoh street, 35.
Phone: (0371) 233-66-36 (1169)

Website: review.tsul.uz
E-mail: reviewjournal@tsul.uz

Subscription index: 1385.

Publishing license
№ 174625, 29.11.2023.

The journal is submitted to the Printing house on 07.07.2026.
Paper size: A4.
Cond.p.f: 24,2.
Units: 100. Order: № 77.

Printing house license
№ 174626, 29.11.2023.

Published in the Printing house of Tashkent State University of Law.
100047. Tashkent city, Sayilgoh street, 37.

© Tashkent State University of Law

EDITORIAL BOARD

EDITOR-IN-CHIEF

B. Khodjaev – Rector of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

DEPUTY EDITOR

Z. Esanova – Deputy Rector for Scientific Affairs and Innovations of Tashkent State University of Law, Doctor of Law, Professor

EXECUTIVE EDITOR

O. Choriev – Director of the Publishing and Editorial Center of Tashkent State University of Law

MEMBERS OF EDITORIAL BOARD

Y. Kanyazov – Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice, Candidate of Legal Sciences

J. Tashkulov – Head of the Department of the Institute of State and Law of the Academy of Sciences, Doctor of Law, Professor

U. Tukhtasheva – Deputy Director of the Anti-Corruption Agency, Doctor of Law, Professor

M. Yasan – Professor of the Faculty of Law, Balikesir University (Turkey)

S. Ma'mun – Lecturer at Universitas Islam Negeri (Indonesia)

Sh. Asadov – Head of the Department of Legal Education and Forensic Examination of the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Professor

I. Ergashev – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

J. Nematov – Professor of the Department of Administrative and Financial Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

M. Aminjonova – Associate Professor of the Department of Organization of Control over the Execution of Legislation of the Law Enforcement Academy of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law

M. Rakhimov – Head of the Research Center of Tashkent State University of Law, Doctor of Philosophy (PhD) in Law

I. Djuraev – Professor of the Department of Judiciary, Advocacy and Law Enforcement Agencies of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

O. Narzullaev – Professor of the Department of Environmental Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

F. Makhmudov – Deputy Director of the Institute for Retraining and Advanced Training of Legal Personnel under the Ministry of Justice of the Republic of Uzbekistan, Doctor of Law, Associate Professor

M. Kadirova – Acting Professor of the Department of Criminal Procedure Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

I. Yakubova – Acting Professor of the Department of Intellectual Property Law of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

A. Mukhamedjanov – Professor of the Department of International Law and Human Rights of Tashkent State University of Law, Doctor of Law

N. Niyazova – Professor of the Department of Uzbek Language and Literature of Tashkent State University of Law, Candidate of Pedagogical Sciences

MUNDARIJA

12.00.01 – DAVLAT VA HUQUQ NAZARIYASI VA TARIXI. HUQUQIY TA’LIMOTLAR TARIXI

11 **AXMEDSHAYEVA MAVLYUDA AXATOVNA**
Huquq shakllari (manbalari)ning rivojlanish tendensiyalari: tarixiy-nazariy yondashuv

22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHXURAXON G‘AYRATJON QIZI**
Adolat va ijtimoiy adolat prinsiplarining farqli jihatlari: nazariy-huquqiy tahlil

12.00.03 – FUQAROLIK HUQUQI. TADBIRKORLIK HUQUQI. OILA HUQUQI. XALQARO XUSUSIY HUQUQ

31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
Mualliflik huquqida kompyuter dasturlarini huquqiy muhofaza qilishni takomillashtirishning milliy va xalqaro mexanizmlari

41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUXRATOVICH**
Biotexnologiya sohasidagi litsenziya shartnomalari: milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

53 **TO‘YCHIYEV FARRUX ABDUMAJITOVICH**
Arbitraj nizolarining uchinchi shaxslar tomonidan moliyalashtirilishi tizimining mohiyati: adolatga erishish vositasimi yoki nizolarni tijoratlashtirish?

63 **ASKAROV JALOLIDDIN TO‘YCHIYEVICH, OQBOYEVA MUBORAK MAXAMADAMIN QIZI**
Farmatsevtika faoliyati to‘g‘risidagi qonunchilikni buzganlik uchun fuqarolik-huquqiy javobgarlik institutini takomillashtirish masalalari

73 **RAXIMOVA DILOROM XAITBAYEVNA**
Fuqarolik huquqida benefitsiar mol-mulk tushunchasi, mazmuni va turlari

82 **BEG‘AMOV MUXRIDDIN KAMOLIDDIN O‘G‘LI**
Ta’lim davlat-xususiy sheriklik shartnomalarida sifat majburiyatlari: huquqiy kolliziya va adjudikatsiya masalalari

90 **HOSHIMOVA YULDUZXON OLIMJONOVNA**
Hammaga ma’lum tovar belgilari muhofazasi: O‘zbekiston qonunchiligining TRIPS standartlariga muvofiqligi

99 **ISAYEV MIRJON ZAMIROVICH**
O‘zbekistonda intellektual mulk himoyasining huquqiy mexanizmlarini rivojlantirish

12.00.08 – JINOYAT HUQUQI. JINOYAT-IJROIYA HUQUQI

109 **NODIROV MUZAFFAR AXMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER O‘G‘LI**
O‘zbekistonda kiberjinoyatlarning rivojlanishi hamda ularni tergov qilish muammolari

121 **FAYZULLAYEV ASLBEK ULUG‘BEK O‘G‘LI**
Mulkni qasddan nobud qilish yoki unga zarar yetkazish jinoyatining javobgarlikni og‘irlashtiruvchi belgilari

12.00.09 – JINOYAT PROTSESSI. KRIMINALISTIKA, TEZKOR-QIDIRUV HUQUQ VA SUD EKSPERTIZASI

133 **RAXIMOVA ULZANA XAMIDULLAYEVNA**
Xorijiy davlatlar jinoyat protsessida hay’at a’zolari sudi instituti va uni O‘zbekiston Respublikasida joriy etish istiqbollari

12.00.10 – XALQARO HUQUQ

143 **YUNUSOV XAYDARALI MURATOVICH**
Yangi O‘zbekistonning xalqaro huquqiy tashabbuslari

155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN O‘G‘LI**
Davlat suvereniteti va yuqori balandlikdagi platforma stansiyalarining (HAPS) huquqiy rejimi

166 **QAHRAMONOVA AZIZA ULUG‘BEK QIZI**
Zo‘ravonlikdan jabrlangan bolalarning huquqlarini himoya qilish bo‘yicha xalqaro-huquqiy mexanizmlar hamda milliy qonunchilikni takomillashtirish masalalari

176 **ABDUSALOMOVA DURDONAXON G‘ANIJON QIZI**
Transchegaraviy ta’sir turlari va ularning xalqaro huquqdagi normativ-huquqiy tasnifi

184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**
JSTning umumiy istisnolaridagi “zarurat” testi: rivojlanayotgan mamlakatlar uchun isbotlash yukining asimmetriyasi

12.00.14 – HUQUQBUZARLIKLAR PROFILAKTIKASI. JAMOAT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH. PROBATSIYA FAOLIYATI

194 **XO‘JAMBERDIYEV FARRUX KOMILOVICH**
Xitoy Xalq Respublikasida jamoat xavfsizligini ta’minlashning institutsional-huquqiy modeli: O‘zbekiston Respublikasi uchun moslashtirish imkoniyatlari

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

СОДЕРЖАНИЕ

12.00.01 – ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА. ИСТОРИЯ ПРАВОВЫХ УЧЕНИЙ

11 **АХМЕДШАЕВА МАВЛЮДА АХАТОВНА**
Тенденции развития форм (источников) права: историко-теоретический подход

22 **ШОКИРОВА-ИНОМЖОНОВА МАШХУРАХОН ГАЙРАТЖОН КИЗИ**
Отличительные особенности принципов справедливости и социальной справедливости: теоретико-правовой анализ

12.00.03 – ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО. ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЕ ПРАВО. СЕМЕЙНОЕ ПРАВО. МЕЖДУНАРОДНОЕ ЧАСТНОЕ ПРАВО

31 **ЯКУБОВА ИРОДА БАХРАМОВНА**
Национальные и международные механизмы совершенствования правовой охраны компьютерных программ в авторском праве

41 **МАМАНАЗАРОВ САРДОР ШУХРАТОВИЧ**
Лицензионные договоры в сфере биотехнологий: вопросы совершенствования национального законодательства

53 **ТУЙЧИЕВ ФАРРУХ АБДУМАЖИТОВИЧ**
Сущность системы финансирования арбитражных споров третьими лицами: средство обеспечения доступа к правосудию или коммерциализация споров?

63 **АСКАРОВ ЖАЛОЛИДДИН ТУЙЧИЕВИЧ, ОКБОЕВА МУБОРАК МАХАМАДАМИН КИЗИ**
Вопросы совершенствования института гражданско-правовой ответственности за нарушение законодательства о фармацевтической деятельности

73 **РАХИМОВА ДИЛОРОМ ХАИТБАЕВНА**
Понятие, содержание и виды бенефициарной собственности в гражданском праве

82 **БЕГАМОВ МУХРИДДИН КАМОЛИДДИН УГЛИ**
Обязательства по обеспечению качества в соглашениях о государственно-частном партнёрстве в сфере образования: вопросы правовых коллизий и аджудикации

90 **ХОШИМОВА ЮЛДУЗХОН ОЛИМЖОНОВНА**
Охрана общеизвестных товарных знаков: соответствие законодательства Узбекистана стандартам соглашения ТРИПС

99 **ИСАЕВ МИРЖОН ЗАМИРОВИЧ**
Развитие правовых механизмов защиты интеллектуальной собственности в Узбекистане

12.00.08 – УГОЛОВНОЕ ПРАВО. УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЕ ПРАВО

109 **НОДИРОВ МУЗАФФАР АХМАДОВИЧ, УСМОНОВ ИБРОХИМ АЛИШЕР УГЛИ**
Развитие киберпреступности в Узбекистане и проблемы её расследования

121 **ФАЙЗУЛЛАЕВ АСЛБЕК УЛУГБЕК УГЛИ**
Отягчающие ответственность признаки преступления, связанного с умышленным уничтожением или повреждением имущества

12.00.09 – УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС. КРИМИНАЛИСТИКА, ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНОЕ ПРАВО И СУДЕБНАЯ ЭКСПЕРТИЗА

133 **РАХИМОВА УЛЬЗАНА ХАМИДУЛЛАЕВНА**
Институт суда присяжных в уголовном судопроизводстве зарубежных стран и перспективы его внедрения в Республике Узбекистан

12.00.10 – МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО

143 **ЮНУСОВ ХАЙДАРАЛИ МУРАТОВИЧ**
Международно-правовые инициативы Нового Узбекистана
155 **РАСБЕРГЕНОВА САРБИНАЗ АЛИШЕРОВНА, ТУРСУНМУРОДОВ КОМРОН ТУРГУН УГЛИ**
Суверенитет государства и правовой режим высотных платформенных станций (HAPS)
166 **КАХРАМОНОВА АЗИЗА УЛУГБЕК КИЗИ**
Международно-правовые механизмы защиты прав детей, пострадавших от насилия, и вопросы совершенствования национального законодательства
176 **АБДУСАЛОМОВА ДУРДОНАХОН ГАНИЖОН КИЗИ**
Виды трансграничного воздействия и их нормативно-правовая классификация в международном праве
184 **ШУКУРОВА КАМИЛЛА ТИМУРОВНА**
Тест «необходимости» в общих исключениях ВТО: асимметрия бремени доказывания для развивающихся стран

12.00.14 – ПРЕДУПРЕЖДЕНИЕ ПРЕСТУПНОСТИ. ОБЕСПЕЧЕНИЕ ОБЩЕСТВЕННОЙ БЕЗОПАСНОСТИ. ПРОБАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ

194 **ХУЖАМБЕРДИЕВ ФАРРУХ КОМИЛОВИЧ**
Институционально-правовая модель обеспечения общественной безопасности Китайской Народной Республики: возможности адаптации для Республики Узбекистан

E-ISSN 2181-1148
ISSN 2181-919X

CONTENTS

12.00.01 – THEORY AND HISTORY OF STATE AND LAW. HISTORY OF LEGAL DOCTRINES

11 **AKHMEDSHAEVA MAVLYUDA AKHATOVNA**
Trends in the development of forms (sources) of law: a historical and theoretical approach
22 **SHOKIROVA-INOMJONOVA MASHKHURAKHON GAYRATJON KIZI**
Different aspects of the principles of justice and social justice: theoretical and legal analysis

12.00.03 – CIVIL LAW. BUSINESS LAW. FAMILY LAW. INTERNATIONAL PRIVATE LAW

31 **YAKUBOVA IRODA BAHRAMOVNA**
National and international mechanisms for improving the legal protection of computer programs in copyright
41 **MAMANAZAROV SARDOR SHUKHRATOVICH**
License agreements in the biotechnology sector: issues of improving national legislation
53 **TUYCHIEV FARRUH ABDUMAJITOVICH**
Third-party funding of arbitral disputes: a means of access to justice or the commercialization of disputes?
63 **ASKAROV JALOLIDDIN TUYCHIEVICH, OQBOEVA MUBORAK MAKHAMADAMIN KIZI**
Issues of improving the institute of civil-legal liability for violation of legislation on pharmaceutical activities
73 **RAKHIMOVA DILOROM KHAITBAYEVNA**
The concept, essence, and types of beneficial ownership in civil law
82 **BEGAMOV MUKHRIDDIN KAMOLIDDIN UGLI**
Quality obligations in education PPP contracts: legal collisions and adjudication issues
90 **HOSHIMOVA YULDUZKHON OLIMJONOVNA**
Protection of known trademarks: compliance of Uzbekistan's legislation with TRIPS standards
99 **ISAEV MIRJON ZAMIROVICH**
Development of legal mechanisms for the protection of intellectual property in Uzbekistan

12.00.08 – CRIMINAL LAW. CRIMINAL-EXECUTIVE LAW

109 **NODIROV MUZAFFAR AKHMADOVICH, USMONOV IBROHIM ALISHER UGLI**
The development of cybercrime in Uzbekistan and problems of their investigation
121 **FAYZULLAEV ASLBEK ULUGBEK UGLI**
Aggravating circumstances of the crime of intentional destruction or damage to property

12.00.09 – CRIMINAL PROCEEDINGS. FORENSICS, INVESTIGATIVE LAW AND FORENSIC EXPERTISE

133 **RAKHIMOVA ULZANA KHAMIDULLAEVNA**
The institution of jury trial in criminal proceedings of foreign countries and prospects for its implementation in the Republic of Uzbekistan

12.00.10 – INTERNATIONAL LAW

143 **YUNUSOV KHAYDARALI MURATOVICH**
International legal initiatives of New Uzbekistan
155 **RASBERGENOVA SARBINAZ ALISHEROVNA, TURSUNMURODOV KOMRON TURGUN UGLI**
State sovereignty and the legal regime of high-altitude platform stations (HAPS)

166 **KAHRAMONOVA AZIZA ULUGBEK KIZI**
International legal mechanisms for the protection of the rights of children victims of violence and issues of improving national legislation

176 **ABDUSALOMOVA DURDONAKHON GANIJON KIZI**
Types of transboundary impacts and their normative-legal classification in international law

184 **SHUKUROVA KAMILLA TIMUROVNA**
The "necessity" test in WTO general exceptions: asymmetry of the burden of proof for developing states

12.00.14 – CRIME PREVENTION. ENSURING PUBLIC SAFETY. PROBATION ACTIVITY

194 **KHUJAMBERDIEV FARRUKH KOMILOVICH**
The institutional and legal model for ensuring public security in the People's Republic of China: opportunities for adaptation in the Republic of Uzbekistan

Kelib tushgan / Получено / Received: 07.05.2026
Qabul qilingan / Принято / Accepted: 01.06.2026
Nashr etilgan / Опубликовано / Published: 07.07.2026

DOI: https://dx.doi.org/10.51788/tsul.rols.2026.10.SI./JFZE5356
UDC: 347.77./8(045)(575.1)

MUALLIFLIK HUQUQIDA KOMPYUTER DASTURLARINI HUQUQIY MUHOFAZA QILISHNI TAKOMILLASHTIRISHNING MILLIY VA XALQARO MEXANIZMLARI

Yakubova Iroda Bahramovna,
Toshkent davlat yuridik universiteti
Intellektual mulk huquqi
sho'basi professori v.b.,
yuridik fanlar doktori
ORCID: https://orcid.org/0000-0003-0151-1921
e-mail: i.yakubova@tsul.uz

Annotatsiya. *Maqolada kompyuter dasturlarining intellektual mulk obyekti sifatidagi huquqiy tabiati, ularni muhofaza qilishning xalqaro va milliy asoslari hamda amaldagi huquqiy rejimning yetarlilik darajasi tahlil qilingan. Tadqiqotning dolzarbligi raqamli iqtisodiyot sharoitida dasturiy mahsulotlar iqtisodiy qiymat yaratish, innovatsiya va axborot xavfsizligining markaziy elementiga aylangani, ammo ularni himoya qilish mexanizmi koʻp hollarda faqat mualliflik huquqi bilan cheklanib qolayotgani bilan belgilanadi. Tadqiqotda kompyuter dasturlarini muhofaza qilishning optimal huquqiy modelini aniqlash, mualliflik huquqi, patent, tijorat siri va shartnomaviy mexanizmlarning oʻzaro nisbatini ochib berish, shuningdek, Oʻzbekiston qonunchiligini takomillashtirish boʻyicha amaliy takliflar ishlab chiqish maqsad qilib belgilangan. Metodologik asos sifatida formal-yuridik, qiyosiy-huquqiy, tizimli va doktrinal tahlil usullaridan foydalanilgan. Natijada kompyuter dasturlarini himoya qilishning bazaviy rejimi mualliflik huquqi ekani, biroq samarali himoyaga erishish uchun uni tijorat siri, litsenziyalash va cheklangan hollarda patent-huquqiy elementlar bilan toʻldirish lozimligi asoslangan. Shuningdek, dekompilyatsiya va adaptatsiya chegaralarini aniqlashtirish, ixtiyoriy roʻyxatdan oʻtkazishning daliliy ahamiyatini oshirish, raqamli dalillar va onlayn qaroqchilikka qarshi mexanizmlarni kuchaytirish taklif etilgan.*

Kalit soʻzlar: *kompyuter dasturlari, mualliflik huquqi, intellektual mulk, tijorat siri, dekompilyatsiya, litsenziyalash*

НАЦИОНАЛЬНЫЕ И МЕЖДУНАРОДНЫЕ МЕХАНИЗМЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРАВОВОЙ ОХРАНЫ КОМПЬЮТЕРНЫХ ПРОГРАММ В АВТОРСКОМ ПРАВЕ

Якубова Ирода Бахрамовна,
доктор юридических наук, и. о. профессора
сектора права интеллектуальной собственности
Ташкентского государственного юридического университета

Аннотация. *В статье анализируются правовая природа компьютерных программ как объекта интеллектуальной собственности, международные и национальные основы их правовой охраны, а также степень достаточности действующего правового режима. Актуальность исследования обусловлена тем, что в условиях цифровой экономики программные продукты стали важным объектом коммерциализации результатов интеллектуальной деятельности, инновационного развития и обеспечения информационной безопасности, тогда как механизмы их защиты во многих случаях по-прежнему ограничиваются исключительно институтом авторского права.*

Целью исследования является определение оптимальной правовой модели охраны компьютерных программ, раскрытие соотношения авторско-правовых, патентно-правовых механизмов, режима коммерческой тайны и договорных инструментов, а также разработка практических предложений по совершенствованию законодательства Республики Узбекистан. В качестве методологической основы использованы формально-юридический, сравнительно-правовой, системный и доктринальный методы анализа. В результате исследования обосновано, что базовым режимом охраны компьютерных программ является авторское право, однако для обеспечения эффективной защиты его необходимо дополнять режимом коммерческой тайны, механизмами лицензирования, а в ограниченных случаях – патентно-правовыми инструментами. Кроме того, предложены меры по уточнению пределов декомпиляции и адаптации программ, повышению доказательственного значения добровольной регистрации, а также усилению механизмов использования цифровых доказательств и противодействия онлайн-пиратству.

Ключевые слова: *компьютерные программы, авторское право, интеллектуальная собственность, коммерческая тайна, декомпиляция, лицензирование*

NATIONAL AND INTERNATIONAL MECHANISMS FOR IMPROVING THE LEGAL PROTECTION OF COMPUTER PROGRAMS IN COPYRIGHT

Yakubova Iroda Bahramovna,
Acting Professor at the Department of
Intellectual Property Law,
Tashkent State University of Law,
Doctor of Science in Law

Abstract. *The article analyzes the legal nature of computer programs as intellectual property objects, the international and national foundations for their protection, and the adequacy level of the current legal regime. The relevance of the research is determined by the fact that in the digital economy, software products have become a central element of economic value creation, innovation, and information security, but the mechanism for their protection is often limited only to copyright. The aim of the study is to determine the optimal legal model for the protection of computer programs, to reveal the relationship between copyright, patent, trade secret and contractual mechanisms, as well as to develop practical proposals for improving the legislation of Uzbekistan. Formal-legal, comparative-legal, systemic, and doctrinal analysis methods were used as the methodological basis. The research results substantiate that while copyright serves as the baseline for protecting computer programs, achieving effective protection requires supplementing it with trade secrets licencing, and, where appropriate, patent elements. It is also proposed to clarify the boundaries of decompilation and adaptation, increase the evidentiary significance of voluntary registration, and strengthen mechanisms against digital evidence and online piracy.*

Keywords: *computer programs, copyright, intellectual property, trade secret, decompilation, licensing*

Kirish

Kompyuter dasturlari bugungi kunda oddiy texnik mahsulot emas, balki davlat boshqaruvi, moliya, ta’lim, logistika, elektron hukumat va xususiy sektor raqamlashuvining huquqiy jihatdan himoyalanishi lozim boʻlgan mustaqil aktividir. Soʻnggi yillarda axborot-kommunikatsiya sohasining iqtisodiyotdagi ulushi va ahamiyati sezilarli ravishda oʻsdi, ya’ni rasmiy ma’lumotlarga koʻra, sohadagi yalpi qoʻshilgan qiymat oxirgi besh yilda oʻrtacha 24,8 foizga oʻsgan, tarmoqdagi bandlar soni esa 64,3 mingdan 108,8 ming nafarga, oʻzini oʻzi band qilganlar soni esa 10 mingdan 181 ming nafarga yetgan. Ayni paytda mamlakatda 11,9 mingdan ortiq axborot-kommunikatsiya korxonasi faoliyat yuritmoqda. Bu raqamlar dasturiy mahsulot va kodga boʻlgan huquqlarning huquqiy aniqligi iqtisodiy rivojlanish, investitsiya jozibadorligi va raqobatbardoshlik bilan toʻgʻridan toʻgʻri bogʻliq ekanini koʻrsatib beradi (President of Republic of Uzbekistan, 2020).

Davlat xizmatlarining raqamlashuvi ham mazkur tadqiqotning dolzarbligini koʻrsatib beradi. Rasmiy ma’lumotlarga koʻra, Yagona identifikatsiya tizimi orqali 7 milliondan ortiq foydalanuvchi 245dan ziyod axborot resursidan foydalanmoq-

da; Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalida 400 dan ortiq xizmat raqamli shaklda taqdim etilmoqda va elektron xizmatlarga talab 937 mingdan 9,5 milliongacha o'sgan. Bunday muhitda litsenziyasiz nusxa ko'chirish, serverda ishlayotgan koddan ruxsatsiz foydalanish, kelishuv shartlarini buzish, interfeys va APIlardan me'yordan tashqari ko'chirib foydalanish kabi xavf-xatarlar huquqiy muhofazani ancha murakkablashtiradi. Shu bois dasturlarni muhofaza qilishga oid an'anaviy "kodni ko'chirishga qarshi" talqin yetarli emas; u raqamli bozor va litsenziya infratuzilmasi bilan birga o'rganilishi kerak.

Mazkur muammolar davlat siyosati darajasiga ham chiqarilgan. Bilamizki, 2020-yil 5-oktyabrdagi PF–6079-son farmon bilan "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi tasdiqlangan, keyingi davrda esa raqamlashtirish va sun'iy intellekt sohasida AT xizmatlari va dasturiy mahsulotlar eksportini 5 milliard AQSH dollariga yetkazish, sohada 300 ming yoshni band qilish, elektron hukumat indeksining yetakchi 30 davlati qatoriga kirish vazifalari ilgari surilgan. Demak, kompyuter dasturlarini huquqiy muhofaza qilish masalasi faqat muallif va foydalanuvchi o'rtasidagi xususiy nizo emas, balki davlatning raqamli transformatsiya strategiyasiga xizmat qiluvchi institutsional masaladir.

Maqolaning maqsadi – kompyuter dasturlarini mualliflik huquqi asosida muhofaza qilishning milliy va xalqaro mexanizmlarini tahlil qilish, amaldagi qonunchilikning kuchli va zaif tomonlarini aniqlash hamda huquqiy muhofazani takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi masalalar yechiladi: birinchidan, kompyuter dasturining huquqiy tabiati va uning mualliflik huquqi obyekti sifatidagi maqomi sharhlanadi; ikkinchidan, xalqaro standartlar, ya'ni Intellektual mulk huquqlarining savdo bilan bog'liq jihatlari to'g'risidagi bitim (TRIPS), Butunjahon Intellektual Mulk Tashkilotining Mualliflik huquqi to'g'risidagi shartnomasi (WCT) va Yevropa Ittifoqi yondashuvlari milliy qonunchilik bilan qiyoslanadi; uchinchidan, adaptatsiya, dekompilyatsiya, ro'yxatdan o'tkazish, litsenziyalash va huquqni amalga oshirish mexanizmlarining amaldagi modellari baholanadi; to'rtinchidan, qonunchilikni takomillashtirishning normativ va institutsional yo'nalishlari taklif qilinadi (World Intellectual Property Organization, 2019).

Ushbu ilmiy maqolada kompyuter dasturlari uchun bazaviy va eng barqaror muhofaza rejimi mualliflik huquqi hisoblanishi ko'rib chiqiladi, chunki xalqaro va milliy qoidalar kodni ifoda shakli sifatida muhofaza qiladi. Biroq bu rejim universal emas: u algoritm, interfeys g'oyalari, operatsion prinsiplar yoki sof funksional yechimlarni to'liq qamrab olmaydi. Shu sababli mualliflik huquqi litsenziya, tijorat siri, texnik himoya vositalari va ayrim texnik yechimlarda patent-huquqiy instrumentlar bilan to'ldirilishi kerak.

Mavjud adabiyotlarni shartli ravishda to'rt guruhga ajratish mumkin. Birinchi guruh dasturlarni asosan mualliflik huquqi obyekti sifatida ko'radi; bu yo'nalishda Butunjahon Intellektual Mulk Tashkiloti (BIMT)ning rasmiy sahifalari va Bentli hamda Shermanning umumiy intellektual mulk doktrinasiga oid ishlari mualliflik huquqini asosiy rejim sifatida talqin qiladi (Bently & Sherman, 2014). Ikkinchi guruh patent va dasturiy ta'minot bilan bog'liq ixtirolar (*software-related inventions)* masalasiga e'tibor qaratadi; bu yerda BIMT dasturiy ta'minot patentlari (*software patents)* masalasida to'liq uyg'unlashuv yo'qligini tan oladi. Uchinchi guruh *dekompilyatsiya, o'zaro muvofiqlik (interoperability) va* dasturlararo interfeyslar *(program interfaces)* muammosiga ixtisoslashgan. Shuningdek, *Shemtov, Widła* va *Top System ishi* bo'yicha tahlillar huquq egalarining huquqlari va interfeys himoyasi chegaralari doimiy munozarada ekanini ko'rsatadi. To'rtinchi guruh axborot regulyatsiyasi va manba kodi muhofazasi kabi yangi yo'nalishlarga tegishli bo'lib, Mitchell, Let va Tang manba kodining regulyativ ahamiyatini SI huquqi doirasida muhokama qiladi (Mitchell et al., 2023). Ushbu ishlardan ko'rinib turibdiki, adabiyotlarda asosan doktrinal, qiyosiy va sud amaliyoti (*case-law)* tahlil usullari ustun; sof statistik yoki katta ma'lumotlar bazalariga asoslangan tadqiqotlar nisbatan kamdir.

Mahalliy huquqshunoslikda mualliflik huquqi, jamoaviy boshqaruv va sun'iy intellekt bilan bog'liq muammolar yuzasidan ishlangan tadqiqotlar intellektual mulk sohasida normativ aniqlik va huquqlarni amalga oshirish masalalariga e'tibor qaratadi. Xususan, olimlarning tadqiqot

ishlarida mualliflik huquqlarini boshqarish, huquq egalari manfaatlari va xorijiy tajriba qiyosiy jihatdan yoritiladi. Biroq mahalliy adabiyotlarda aynan kompyuter dasturlarining server tomonlama foydalanilishi, litsenziya tekshiruvi, raqamli izlar va dekompilyatsiya huquqlari kabi maxsus masalalar hali ham chuqur institutsionallashgan tadqiqot obyektiga aylanmagan. Shu nuqtayi nazardan, ushbu maqola mualliflik-huquqiy umumiy doktrina bilan dasturiy ta’minotga xos muammolar o‘rtasidagi bo‘shliqni to‘ldirishga yo‘naltirilgan (Yakubova, 2023).

Metodlar

Tadqiqot uchta o‘zaro bog‘liq qismdan iborat. Birinchi qismda xalqaro huquqiy standartlar tahlil qilindi, ya’ni *TRIPS*ning 9-10-moddalari, *WCT*ning raqamli muhitga oid qoidalari, BIMTning dasturiy ta’minotni huquqiy himoya qilish (*software protection)* bo‘yicha rasmiy pozitsiyalari va Yevropa Ittifoqining 2009/24/EC Direktivasi qiyosiy o‘rganildi. Bu qismning vazifasi dasturlarning xalqaro huquqda qanday kvalifikatsiya qilinishini va g‘oya/ifoda dixotomiyasi, originallik, tayyorlov dizayn materiallari hamda huquq egalarining huquqlari qanday shakllanganini aniqlashdan iborat bo‘ldi (World Intellectual Property Organization, n.d.).

Ikkinchi qism milliy qonunchilikni qamrab oldi. Bu yerda “Mualliflik huquqi va turdosh huquqlar to‘g‘risida”gi qonun, “Elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturlar va ma’lumotlar bazalarining huquqiy muhofazasi to‘g‘risida”gi qonun, intellektual mulkka oid ishlar bo‘yicha Oliy Sud Plenumi qarori, EHM dasturlarini ro‘yxatdan o‘tkazishni yengillashtiruvchi 2024-yilgi ma’muriy o‘zgarishlar, shuningdek, buzilgan huquqlar uchun to‘lov va kompensatsiya mexanizmlarini kuchaytiruvchi 2024-yildagi qonunchilik yangilanishlari tahlil qilindi. Bu bosqichda norma matni, huquqiy tushunchalar, istisnolar, shartnomaviy rejim va protsessual jihatlar bir-biri bilan bog‘lab ko‘rib chiqildi.

Uchinchi qismda ochiq rasmiy ma’lumotlar yordamida tadqiqot obyektini tavsiflovchi asosiy dinamika, ya’ni rivojlanish baholandi. Bu yerda axborot-kommunikatsiya sohasida bandlik, o‘zini o‘zi band qilish, raqamli xizmatlar talabining o‘sishi, davlatning elektron xizmatlar infratuzilmasi va EHM dasturlarini ro‘yxatdan o‘tkazish/reyestr infrastrukturasiga oid institutsional o‘zgarishlar tahlil qilindi. Shu bilan birga, EHM dasturlarining yilma-yil rasmiy ro‘yxatdan o‘tkazilishi bo‘yicha yaxlit ochiq statistik jihatlar aniqlashtirilmagan, shu sababli natijalar qismida huquqiy va institutsional dinamika ustuvorlik kasb etdi.

Asosiy metodlar quyidagilar bo‘ldi: formal-yuridik metod – norma matni, tushunchalar, imperativ va dispozitiv qoidalarni talqin qilish uchun; qiyosiy-huquqiy metod – xalqaro va milliy normalarni solishtirish uchun; tizimli metod – mualliflik huquqi, tijorat siri, litsenziya, texnik vositalar va sud amaliyotini yagona muhofaza portfeli sifatida baholash uchun; tarixiy-huquqiy metod – 1994-yildan 2024–2026-yillargacha bo‘lgan islohotlar dinamikasini ko‘rsatish uchun. Tadqiqot obyekti sifatida kompyuter dasturlarini yaratish, ulardan foydalanish va muhofaza qilish bilan bog‘liq ijtimoiy-huquqiy munosabatlar; predmeti esa mazkur munosabatlarni tartibga soluvchi milliy va xalqaro huquqiy mexanizmlar. Shuningdek, maqolaning asosiy xarakteri normativ-doktrinal hisoblanadi.

Natijalar

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, kompyuter dasturlarini muhofaza qilishning dolzarbligi uchta o‘zaro bog‘liq dinamika: iqtisodiy, davlat raqamlashuvi va huquqiy-institutsional dinamikalar bilan belgilanadi. Xususan, iqtisodiy dinamika dasturiy ta’minot va axborot-kommunikatsiya sohasining kengayishi, raqamli mehnat bozorining o‘sishi va AT xizmatlari eksportini keskin oshirish bo‘yicha davlat maqsadlari bilan ifodalanadi. Davlat raqamlashuvi dinamikasida esa elektron xizmatlardan foydalanuvchilar soni va xizmatlar hajmining katta sur’atda o‘sishi dasturiy mahsulotning amalda qanchalik markaziy o‘rin tutayotganini ko‘rsatadi (1-jadval). Huquqiy-institutsional dinamika 1994-yilgi maxsus qonundan boshlab 2024-yilgi kompensatsiya va registratsiya mexanizmlarigacha bo‘lgan islohotlar orqali ifodalanadi. Shu sababli huquqiy muhofazaga oid masalalar oxirgi foydalanuvchi nusxasi *(end-user copy*) modeli bilan cheklanmasdan, platforma (*platform),* bulutli *(cloud),* litsenziya va raqamli dalil modellarini ham qamrab olishi kerak bo‘ladi.

1-jadval

Kompyuter dasturlarini huquqiy muhofaza qilish dolzarbligini koʻrsatuvchi asosiy dinamika

Koʻrsatkich	Boshlangʻich nuqta	Joriy/keyingi nuqta	Huquqiy ahamiyati
Axborot-kommunikatsiya tarmogʻida bandlar soni	64,3 ming nafar (2017)	108,8 ming nafar (2026)	Dasturiy mahsulotlar aylanmasi va litsenziya munosabatlari koʻlamini oshiradi
Oʻzini oʻzi band qilganlar	10 ming nafar	181 ming nafar	Mustaqil developer, frilancer va platforma (*platform)* mehnati uchun huquqiy aniqlik zarur
Elektron xizmatlarga talab	937 ming	9,5 million	Dasturiy tizimlardan ommaviy foydalanish huquqlarni ta'minlash (*enforcement)*ni murakkablashtiradi
ID tizimi orqali ulangan resurslar	—	245 + resurs	Davlat axborot tizimlarida kod va litsenziya xavflari ortadi
YIDXPdagi elektron xizmatlar	—	400 + xizmat	Dasturiy ta'minot komplayensi *(software compliance)* va xizmat koʻrsatish shartnomalari ahamiyati kuchayadi
EHM dasturlarini roʻyxatdan oʻtkazish tartibi	markazlashgan tartib	2024-yildan DXM va my.gov.uz orqali topshirish, QR hujjat	Dalillashtirish va hujjatlashtirish infratuzilmasi yaxshilanadi

Manba: rasmiy davlat va hukumat manbalari asosida tuzildi.

TRIPS 10.1-moddasiga koʻra, kompyuter dasturlari, manba yoki obyekt kodidan qat'i nazar, Bern konvensiyasi asosida adabiy asar sifatida muhofaza qilinadi. WCT esa raqamli muhit uchun shu rejimni yanada mustahkamlab, kompyuter dasturlari "qanday ifoda shaklida boʻlishidan qat'i nazar", mualliflik huquqi bilan himoya qilinishi lozimligini belgilaydi. *WIPO*ning rasmiy izohlari ham mualliflik huquqini dasturiy ta'minot uchun umumqabul qilingan standart rejim sifatida tavsiflaydi, dasturiy ta'minot bilan bogʻliq ixtirolarga nisbatan patent muhofazasi esa mamlakatlarga qarab farq qilishini qayd etadi. Bu xulosadan kelib chiqib, xalqaro standart mualliflik huquqining markaziy rolini inkor etmaydi; aksincha, patent va boshqa muhofaza hujjatlarini uning ustidan qoʻshimcha qatlam sifatida koʻradi.

Milliy qonunchilik ham ana shu model bilan hamohang hisoblanadi. OʻRQ–42-sonli qonunning 6-moddasida barcha turdagi EHM dasturlarini, jumladan, har qanday dasturlash tilida va har qanday shaklda, boshlangʻich matn hamda obyekt kodida ifodalanishi mumkin boʻlgan amaliyot dasturlari va operatsion tizimlarni mualliflik huquqi obyekti deb tan oladi. Qonunning 10-moddasiga muvofiq, mualliflik huquqi asar yaratilgan faktning oʻziga koʻra vujudga keladi va uning yuzaga kelishi uchun roʻyxatdan oʻtkazish yoki boshqa rasmiyatchilik shart emas. Shuningdek, qonunning 35-moddasi esa muhofaza muddatini muallifning hayoti va vafotidan keyin yetmish yil qilib belgilaydi. Demak, milliy modelda avtomatik muhofaza, kodning ikki asosiy shaklini qamrab olish va uzoq muddatli huquqiy barqarorlik prinsiplari mustahkamlangan (Republic of Uzbekistan, 2006).

1994-yilgi 1060-XII-sonli qonun mazkur bazaviy rejimni maxsus dasturiy ta'minotga oid normalar bilan toʻldiradi. Ushbu qonun bilan beriladigan huquqiy himoya har qanday dasturlash tilida va har qanday shaklda ifodalanishi mumkin boʻlgan EHM dasturlarining barcha turlariga, shu jumladan, boshlangʻich matn va obyekt kodiga nisbatan ham tatbiq etiladi. Ayni vaqtda qonun dastur yoki ma'lumotlar bazasining gʻoya va prinsiplariga, interfeys hamda algoritmni tashkil qilish

g'oyalari va prinsiplariga, shuningdek, dasturlash tillariga muhofaza tatbiq etilmasligini aniq belgilaydi. Bu yerda milliy huquq mualliflik huquqining g'oya/ifoda chegarasini aniqlashtirgan holda funksional va mavhum yechimlarni emas, ifodaning o'zi muhofaza qilinishini ochiq tan oladi.

Shuningdek, qonuniy egalik qiluvchining huquqlari sohasida ham muhim natija kuzatiladi. Mamlakatimizning 1060-XII-son qonuni 12-moddasi qonuniy nusxa egasiga dasturni uning vazifasiga monand ishlatish, EHMga yozish, xotirada saqlash, aniq ko'rinib turgan xatolarni tuzatish, shartnomada boshqacha qoida nazarda tutilmagan bo'lsa, adaptatsiya qilish, arxivlash maqsadida nusxa tayyorlash hamda o'zaro hamkorlikda ishlash uchun zarur axborotni boshqa manbadan olish mumkin bo'lmaganda muayyan shartlar asosida dekompilyatsiya qilishga ruxsat beradi. Bu holat, ayniqsa, muhimdir, ya'ni milliy qonun huquq egasining mutlaq huquqi bilan qonuniy foydalanuvchi manfaatlari o'rtasida muayyan balans o'rnatgan. Ammo amaliyotda "adaptatsiya", "modifikatsiya" va "dekompilyatsiya" chegaralarining yetarlicha detallashmagani huquqiy noaniqlikka sabab bo'lishi mumkin (Republic of Uzbekistan, 1994).

Qiyosiy natijalar ham shu jihatlarni tasdiqlaydi. Yevropa Ittifoqining 2009/24/EC Direktivasiga muvofiq, kompyuter dasturlari copyright orqali adabiy asar sifatida muhofaza qilinadi, tayyorlov dizayn materiallari ham qamrab olinadi, biroq dasturning har qanday elementi asosidagi g'oya va prinsiplar, shu jumladan, interfeyslar asosidagi g'oya va prinsiplar muhofaza qilinadigan obyekt hisoblanmaydi (European Parliament and Council, 2009). *Top System ishi* bo'yicha zamonaviy tahlillar qonuniy xaridor xato tuzatish uchun dasturni qisman yoki to'liq dekompilyatsiya qilishi mumkinligini, ammo bu huquq zarurat va proporsionallik bilan cheklanishini ko'rsatadi. Demak, O'zbekiston qonunchiligidagi maxsus qoidalar umumiy huquqiy yo'nalishdan chetga chiqmaydi, lekin ularni amaliyot uchun aniqlashtirish zarur.

Huquqni amalga oshirish sohasida ham bir qator ilmiy-amaliy natijalar mavjud. O'RQ-42-sonli qonunning 62-moddasi obyektning buzilish tarkiblarini, 63-modda texnik himoya vositalarini, 65–66-moddalar esa himoya usullari, zarar va boy berilgan foydani qoplash hamda kontrafakt nusxalarni musodara qilish tartibini belgilab beradi. Shuningdek, 2023-yilda qabul qilingan O'zbekiston Respublikasi Oliy Sudi Plenumining 19-son qarori litsenziya va huquqlarni o'tkazish shartnomalarini ro'yxatdan o'tkazishga oid tushuntirishlar berdi, mualliflik huquqiga oid nizolarda ifoda shakli va mazmun elementlarini farqlash lozimligini ko'rsatdi (Plenum of the Supreme Court of the Republic of Uzbekistan, 2023). 2024-yilgi O'RQ–959-sonli qonun esa intellektual mulk obyektlaridan qonunga xilof foydalanilganda tovon to'lash mexanizmini kuchaytirishga qaratilgan (Republic of Uzbekistan, 2024). Bularning barchasi O'zbekistonda dasturiy ta'minotni amalga oshirish yo'nalishi bosqichma-bosqich kuchayib borayotganini anglatadi.

Shu bilan birga, institutsional infratuzilma ham sezilarli yangilangan (2-jadval). "Faol muallif" reyestrida Adliya vazirligi huzuridagi intellektual mulk organi tomonidan ro'yxatdan o'tkazilgan EHM dasturlari va ma'lumotlar bazalari haqida ma'lumotlar saqlanadi. 2024-yil 1-iyuldan esa EHM dasturlari va ma'lumotlar bazalarini ro'yxatdan o'tkazish uchun talabnomalarni Davlat xizmatlari markazlari hamda YIDXP/*my.gov.uz* orqali topshirish, shu bilan birga, QR-kod bilan muhofazalangan elektron hujjat berish tartibi joriy qilingan. Bu o'zgarishlar muhofaza huquqining yuzaga kelishini emas, balki dalillashtirish va huquqni boshqarish infratuzilmasini yengillashtiradi; demak, avtomatik mualliflik huquqi prinsipi bilan ixtiyoriy ro'yxat infratuzilmasi o'zaro raqib emas, balki bir-birini to'ldiruvchi institutlardir.

Tadqiqotning eng muhim ilmiy-amaliy natijasi – kompyuter dasturlari uchun "ko'p qatlamli muhofaza modeli"ni asoslash. Bu modelda mualliflik huquqi bazaviy qatlamni tashkil qiladi. Tijorat siri ko'proq oshkor etilmagan kod, arxitektura va nou-xauni muhofaza qiladi. Litsenziya va shartnomalar foydalanish hajmi, audit, yangilash, texnik xizmat ko'rsatish va hududiy cheklovlarni boshqaradi; texnik himoya vositalari esa huquqbuzarlik xavfini texnologik darajada pasaytiradi. Patent faqat muayyan texnik yechimlardagina qo'llanadi. Ushbu model xalqaro manbalar, milliy qonunchilik va huquqni amalga oshirish amaliyoti bilan mos keladi, shuning uchun uning samaradorligi nazariy emas, balki institutsional jihatdan asoslangan.

2-jadval

Kompyuter dasturlarini muhofaza qilishning huquqiy-institutsional evolyutsiyasi

Davr (yil)	Asosiy hujjat yoki voqea	Mazmuni	Amaliy ahamiyati
1994	1060-XII-sonli qonun	EHM dasturlari va MBlar uchun maxsus qonun qabul qilindi	Dasturiy ta'minot uchun maxsus *(software-specific)* huquqiy rejimi shakllandi
2005	Bern konvensiyasiga qo'shilish	Mualliflik huquqining xalqaro minimal standartlari bilan uyg'unlashuv	Formalliksiz muhofaza tamoyili kuchaydi
2006	O'RQ–42-sonli qonun	Barcha turdagi EHM dasturlari mualliflik huquqi obyekti sifatida mustahkamlandi	Kodning milliy mualliflik huquqi *(copyright)* rejimi aniqlashtirildi
2019	WCTga qo'shilish	Raqamli muhitga oid xalqaro *copyright* standarti qabul qilindi	Onlayn va raqamli foydalanishda xalqaro uyg'unlashuv oshdi
2023	Oliy Sud Plenumi 19-sonli qaror	Litsenziyalar va mualliflik nizolari bo'yicha tushuntirishlar	Sud amaliyoti prognozlanuvchanligi oshdi
2024	O'RQ–959-sonli va yangilangan ma'muriy jarayonlar	Tovon mexanizmi kuchaytirildi, *my.gov* orqali ro'yxatdan o'tkazish yo'lga qo'yildi	Huquqlarni ta'minlash (*enforcement)* va dalillashtirish instrumentlari yaxshilandi

Manba: xalqaro va milliy rasmiy manbalar asosida tuzildi.

Natijalarning haqqoniyligi, birinchi navbatda, manbalar iyerarxiyasi bilan ta'minlanadi. Tadqiqot markaziga rasmiy qonunlar, xalqaro shartnomalar, sud tushuntirishlari va davlat organlari ma'lumotlari qo'yildi. Ikkinchidan, qiyosiy huquqiy materiallar – *TRIPS, WCT, WIPO* izohlari va Yevropa Ittifoqining dasturiy ta'minot bo'yicha Direktivasi (*EU Software Directive)* – O'zbekiston modelini xalqaro modellar bilan solishtirish imkonini berdi. Uchinchidan, ilmiy adabiyotlar bu norma va institutlarning nazariy asosini tushuntirishga xizmat qildi. Albatta, EHM dasturlarining huquqbuzarliklar kesimidagi to'liq milliy statistik qator, shuningdek, dasturiy ta'minotga oid nizolar bo'yicha yagona ommaviy nizoli ishlar bazasi aniqlashtirilmagan; shu sababli maqola miqdoriy emas, normativ va institutsional haqqoniylikka tayanadi.

Muhokama

Mualliflik huquqini kompyuter dasturlari uchun eng to'g'ri boshlang'ich rejim deb qabul qilamiz, chunki xalqaro va milliy huquq aynan shu yo'nalishni tanlagan. Bu yerda bahs "Dasturiy ta'minotni mualliflik huquqi bilan muhofaza qilish kerakmi?" degan savolda emas, balki shu muhofazaning obyekti qayerda boshlanib, qayerda tugashiga oid savolda mavjuddir. Kod, tayyorlov dizayn materiallari, ayrim ekran ifodalari va nusxa ko'chirish huquqi muhofaza qilinadi. Lekin algoritmning o'zi, interfeysdagi g'oya va prinsiplar, funksional natijaning abstrakt hal qilingan usuli *copyright*ning predmeti emas. Shuning uchun dasturiy ta'minot sohasida mualliflik huquqini cheksizlashtirish emas, balki aniq chegaralash muhim. Bu jihatda O'RQ–42 va 1060-XII qonunlaridagi g'oya/ifoda ajratilgan yondashuv to'g'ri, lekin amaliyot uchun yanada uni aniqlashtirish kerak.

Shu bilan birga, "dasturni faqat mualliflik huquqi himoya qiladi, boshqa hech narsa kerak emas" degan pozitsiyani ham qo'llab bo'lmaydi. Bu sodda va eskirgan qarash hisoblanadi. Haqiqiy bozorda dasturiy ta'minot kod emas, balki xizmat, servis, obuna, API, platforma integratsiyasi va bulutli arxitektura bilan yashaydi. Bu yerda litsenziya shartnomasi, audit sharti, *access control*, NDA, tijorat siri va DRMsiz huquqiy muhofaza to'liq bo'lmay qoladi. WIPO ham dasturiy ta'minot uchun mualliflik huquqi va patent turlicha funksiya bajarishini tan oladi. Demak, kompleks yondashuvni rad etish, avvalambor, huquqiy emas, amaliy xato bo'ladi.

Sohaga oid maxsus va tizimli empirik ma’lumot yetishmasligi tadqiqotni o‘rganishdagi qiyinchilikdir. EHM dasturlarining yilma-yil ro‘yxatdan o‘tkazilishi, litsenziya bo‘yicha nizolar soni, kontrafakt dasturiy ta’minot bo‘yicha ma’muriy va jinoiy ishlarning aniq tahliliy qatori ommaga bir joyda jamlangan ko‘rinishda taqdim etilmagan. Bu holat ilmiy baholashni qiyinlashtiradi, ya’ni normativ reformalar taklif qilinadi, ammo ularning ta’sir darajasi doim ham o‘rganilmaydi. Shuning uchun kelgusi tadqiqotlar uchun rasmiy *statistik byulleten*, *dasturiy ta’minot bo‘yicha nizolar reyestri* va *muntazam monitoring* juda muhim. Huquqshunoslikda empirik zaiflikni yashirish odatiy ilmiy muammolarni chuqurlashtiradi xolos.

Ikkinchi to‘siq esa tushunchaviy noaniqlik. Adaptatsiya, modifikatsiya, dekompilatsiya, o‘zaro moslik testi va xatolarni tuzatish o‘rtasidagi farq qonun matnida mavjud bo‘lsa-da, barcha amaliy vaziyatlar uchun yetarlicha ishlab chiqilmagan. Xususan, server dasturiy ta’minot, *SaaS* va *API-based systems* sharoitida “qonuniy egalik qiluvchi” maqomi, ruxsat etilgan harakatlar va shartnomani bekor qilish chegaralari murakkablashadi. *Top System* atrofidagi Yevropa bahslari ham shu nuqtani ko‘rsatadi. Bunda muammo normalarning yo‘qligida emas, ularning zamonaviy dasturiy ta’minot arxitekturasini tatbiq qilishdadir. Milliy qonunchilik ana shu murakkablikni hozircha umumiy formula bilan qamrab olgan, lekin detalizatsiyasiz amaliyotda turlicha talqin xavfi saqlanib qoladi.

Formal-yuridik metodning afzalligi shundaki, u norma matni va huquqiy konstruksiyalarni aniq ochib beradi; ammo uning kamchiligi bozor amaliyoti va texnologiya dinamikasini yetarli o‘lchamda ko‘rsatmasligidir. Qiyosiy-huquqiy yondashuv esa minimal xalqaro standart va milliy huquqning farqini ko‘rsatishni kuchaytirib beradi: *TRIPS* va *WCT* dasturiy ta’minotni adabiy asar deb kvalifikatsiya qilishi, YIning dasturiy ta’minot bo‘yicha Direktivasining interfeys va g‘oyalarni muhofaza doirasidan chiqarishi hamda huquq egasi huquqlarini belgilashi milliy islohotlar uchun tayyor asos bo‘ladi (U.S. Copyright Office, 2021). Lekin qiyosiy yondashuv ham lokal bozordagi protsessual va institutsional cheklovlarni avtomatik hal qila olmaydi. Shu bois, fikrimizcha, dasturiy ta’minot qonunida eng samarali model formal-yuridik, qiyosiy va cheklangan empirik tahlilni birlashtirgan gibrid metodologiyadir.

Boshqa tadqiqotlar bilan solishtirganda ushbu ilmiy maqola *Shemtov* (2023) va *Widła (*2023*)* ishlaridagi o‘zaro moslashuvchanlik, qonuniy sotib oluvchi va dekompilyatsiya muammosini tahlil qildi. *Freedman* (2000) ilmiy maqolasida dasturiy ta’minotni himoya qilishning qo‘shimcha jihati sifatida ma’qullaydi, lekin patentni dasturlar uchun universal yechim sifatida baholovchi yondashuvga qo‘shilmaydi. Bu yerda aniq aytish kerak: “dasturiy ta’minotni patent bilan himoya qilaveramiz, mualliflik huquqi shart emas” degan pozitsiya doktrinal jihatdan ham, xalqaro qoidalar nuqtayi nazaridan ham zaif. Aksincha, mualliflik huquqi markazda, patent esa faqat ayrim texnik natija beruvchi yechimlarda cheklangan qo‘shimcha vosita sifatida ko‘rilishi kerak. Mahalliy islohotlar ham xuddi shu aniq shaklni olishi darkor.

Xulosa

Olingan natijalar shundan dalolat beradiki, kompyuter dasturlarini muhofaza qilishda milliy va xalqaro huquqning asosiy yo‘nalishi to‘g‘ri tanlangan: dasturlar mualliflik huquqi orqali adabiy asar sifatida muhofaza qilinadi, muhofaza avtomatik yuzaga keladi, manba kodi va obyekt kodi qamrab olinadi, g‘oya va prinsiplar esa muhofaza doirasidan tashqarida qoladi. O‘zbekiston qonunchiligi bu standartlarni qabul qilgan va so‘nggi yillarda sud tushuntirishlari, kompensatsiya mexanizmi va ro‘yxat infratuzilmasi orqali ularni kuchaytirishga harakat qilmoqda. Biroq amaldagi model zamonaviy dasturiy ta’minot ekotizimining barcha xususiyatlarini to‘liq qamrab olmaydi. Ayniqsa, qonuniy foydalanish, dekompilyatsiya, litsenziya, texnik himoya vositalari va raqamli dalillar sohasida yanada aniqlikka muhtoj.

Shundan kelib chiqib, quyidagi takliflar ilgari suriladi.

Birinchidan, “Elektron hisoblash mashinalari uchun yaratilgan dasturlar va ma’lumotlar bazalarining huquqiy muhofazasi to‘g‘risida”gi 1060-XII-son Qonunda “adaptatsiya”, “modifikatsiya”, “dekompilyatsiya” va “o‘zaro hamkor ishlash uchun zarur axborot” tushunchalarini aniqroq normativ mezonlar bilan boyitish lozim.

Ikkinchidan, EHM dasturlarini ro‘yxatdan o‘tkazishda dasturiy ta’minot identifikatsiyasini belgilaydigan minimal texnik va huquqiy standartlar, jumladan, kod fragmentlari, versiya, funksional yozuv va metadata bo‘yicha usullar ishlab chiqilishi kerak.

Uchinchidan, litsenziya nizolari va huquqbuzarliklarda raqamli dalillar, ya’ni *log, access history, activation data, hash* va *deployment record*larni baholashga qodir ixtisoslashgan ekspert infratuzilmasi yaratilishi maqsadga muvofiq.

To‘rtinchidan, dasturiy ta’minot qaroqchiligi va litsenziyani suiiste’mol qilish bo‘yicha maxsus monitoring mexanizmlari rivojlantirilishi zarur.

Beshinchidan, ilmiy va amaliy baholash uchun EHM dasturlari muhofazasiga oid rasmiy yillik statistik byulleten e’lon qilinishi kerak. Mana shu choralar mualliflik huquqini saqlab qolgan holda dasturiy ta’minotni himoya qilishni real raqamli muhitga moslashtiradi.

Shuningdek, kompyuter dasturlarini mualliflik huquqi doirasida himoya qilishda faqat huquqiy normalarni belgilash yetarli emas, balki ularning amalda ishlash mexanizmlarini kuchaytirish ham muhim ahamiyatga ega. Xususan, dasturiy mahsulotlarni noqonuniy nusxalash, internet orqali ruxsatsiz tarqatish, litsenziya shartlarini buzish va dastur kodidan noqonuniy foydalanish holatlariga nisbatan samarali nazorat va javobgarlik choralarini kuchaytirish zarur.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, O‘zbekiston qonunchiligida kompyuter dasturlari mualliflik huquqi obyekti sifatida tan olingan bo‘lsa-da, ularni zamonaviy raqamli muhitda himoya qilish masalasi yanada aniq va batafsil tartibga solinishga muhtoj. Ayniqsa, sun’iy intellekt yordamida yaratilgan dasturlar, ochiq kodli dasturiy ta’minot, bulutli texnologiyalar va transchegaraviy raqamli xizmatlar bilan bog‘liq huquqiy masalalar bo‘yicha alohida normalar ishlab chiqilishi maqsadga muvofiq. Shu sababli milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg‘unlashtirish, dasturiy mahsulotlarni ixtiyoriy ro‘yxatdan o‘tkazish tizimini soddalashtirish, muallif va huquq egalarining huquqlarini himoya qilish bo‘yicha raqamli monitoring mexanizmlarini joriy etish taklif etiladi. Bu esa nafaqat mualliflik huquqlarining samarali himoyasini ta’minlaydi, balki mamlakatda AT sohasi, raqamli iqtisodiyot va innovatsion tadbirkorlik rivojlanishiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi.

REFERENCES

Supreme Court of the Republic of Uzbekistan. (2023, June 23). On certain issues concerning the consideration of intellectual property cases (Resolution No. 19). https://lex.uz/uz/docs/-6522606

President of the Republic of Uzbekistan. (2020, October 5). On approval of the Digital Uzbekistan—2030 Strategy and measures for its effective implementation (Decree No. PD-6079). https://lex.uz/docs/-5030957

Republic of Uzbekistan. (1994, May 6). On the legal protection of computer programs and databases (Law No. 1060-XII). https://lex.uz/docs/-143983

Republic of Uzbekistan. (2006, July 20). On copyright and related rights (Law No. LRU-42). https://lex.uz/uz/docs/-1022944

Republic of Uzbekistan. (2024, September 10). On introducing amendments and additions to certain legislative acts of the Republic of Uzbekistan in connection with the further improvement of the system for the legal protection of intellectual property (Law No. LRU-959). https://lex.uz/uz/docs/-7097984

Shemtov, N. (2023). *Software protection under copyright law: Interoperability and protection of program interfaces.* In E. Bonadio & P. Goold (Eds.), *The Cambridge handbook of investment-driven intellectual property* (pp. 98–113). Cambridge University Press.

Top System SA v État belge, Case C-13/20, ECLI:EU:C:2021:811 (Court of Justice of the European Union, October 6, 2021). https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:62020CJ0013

U.S. Copyright Office. (2021). *Circular 61: Copyright registration for computer programs.* https://www.copyright.gov/circs/circ61.pdf

Widła, B. (2023). Circular economy versus copyright protection of computer programs in the EU: Challenges and lessons from the CJEU's judgment in Top System. *Journal of Intellectual Property Law & Practice, 18*(5), 353–359.

World Intellectual Property Organization. (2019). *WCT notification No. 92: Accession by the Republic of Uzbekistan.* WIPO.

World Intellectual Property Organization. (n.d.). *Copyright protection of computer software.* WIPO. https://www.wipo.int/en/web/copyright/activities/software

Yakubova, I. B. (2023). Mualliflik huquqida mulkiy huquqlarni jamoaviy boshqarish institutining tashkiliy-huquqiy shakllari [Organizational and legal forms of the institute of collective management of property rights in copyright]. *Journal of Integrated Education and Research, 2*(2), 25–31.

YURIDIK FANLAR AXBOROTNOMASI
ВЕСТНИК ЮРИДИЧЕСКИХ НАУК
REVIEW OF LAW SCIENCES

Huquqiy ilmiy-amaliy jurnal

Правовой научно-практический журнал

Legal scientific-practical journal

2026-yil maxsus son

VOLUME 10 / SPECIAL ISSUE / 2026
DOI: HTTPS://DX.DOI.ORG/10.51788/TSUL.ROLS.2026.10.SI.